

КОНЦЕПЦІЯ ЕЛІТАРИЗМУ Х.ОРТЕГИ-І-ГАССЕТО

Толкач А.М.

старший викладач кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права
Чернігівського національного технологічного університету

Ім'я Хосе Ортеги-і-Гассето складає славу і гордість сучасної іспанської філософської думки. Заслуга цього філософа, соціолога та громадського діяча в тому, що він вивів її з того застою, в якому вона перебувала з кінця XVIII століття.

Його вчення несло у собі сильний заряд прагнення до національного відродження і стало великим внеском у скарбницю світової філософії.

Народжений у сім'ї відомого журналіста, депутата кортесів, де питання літератури, журналістики, політики обговорювалися повсякденно, звичайно, зіграло свою роль у формуванні поглядів майбутнього філософа.

В 1904 р. захистив докторську дисертацію і продовжив навчання в університетах Німеччини.

З 1908 р. Ортега викладає філософію, а в 1910 р. отримує кафедру метафізики в Мадридському університеті, де і читає курси лекцій аж до 1936 року. Число учнів і послідовників швидко зростає: на початку 1930-х років утворюється «мадридська школа», яка проіснувала декілька десятиліть і яка зіграла величезну роль у розвитку філософської думки в Іспанії і в країнах Латинської Америки.

Ми будемо розглядати вчення філософа з точки зору його бачення концепції елітаризму.

Еліта завжди була невід'ємною частиною будь-якого суспільства (хоча сам термін «еліта» з'явився на межі XIX–XX ст., передусім, у працях В. Парето, Г. Моски, Р. Міхелса), саме тому вона з найдавніших часів привертала до себе увагу багатьох мислителів і вчених.

Сучасні науковці поділяють відомі концепції еліти «на нормативні (ціннісні) та функціональні. Перші ґрунтуються на тому, що еліта має бути носієм вищого рівня культури та цивілізованості, творцем та охоронцем таких цінностей, як свобода, справедливість, правовий порядок (стабільність), культурна самобутність (нації) добробут тощо. ...Перша тенденція виразно репрезентована в Ортеги-і-Гассета («Повстання мас»)). «Другі успадковують політичний реалізм Н. Макіавеллі і визначають еліту як будь-яку керівну машину (без включення у це поняття ціннісних ознак)» [1, с. 194].

На думку науковців, в еліту входять видатні особистості, які довели своїм умінням ставити суспільне вище особистого, що володіють особливими моральними і інтелектуальними якостями. Еліта будується не за принципом «блакитної крові», а за принципом результативності і висувається самим суспільством, яке зайняте постійним удосконаленням своїх керівників.

Одним із співтворців концепції елітаризму був Х.Ортега-і-Гассет, який стверджував, що еліта - це особи, які інтелектуально або морально стоять над людською масою та мають розвинуте почуття відповідальності. У своїй праці «Повстання мас» він зазначає, що людське суспільство за своєю суттю завжди аристократичне, хоче воно цього чи ні; воно лише тому суспільство, бо є аристократичним, і перестає бути суспільством, коли перестає бути аристократичним. Звідси Х.Ортега-і-Гассет робить висновок, що «суспільство завжди є динамічною єдністю двох факторів: меншості і мас. Меншість - це індивіди або група індивідів, що якісно відрізняються від натовпу. Маса - це натовп людей, що не мають окремих ознак, які б їх відокремлювали» [2, с.15].

Це люди без індивідуальності, що представляють собою знеособлений «загальний тип». Суспільство, кероване елітою, і маса, «яка знає своє місце», - умова «нормального» функціонування суспільства [3, с. 6].

Суспільство як соціальний організм поділяється на аристократів і маси, натовп. Аристократія - ті, що постійно вдосконалюючи свою майстерність, кваліфікацію, прагнуть до знань, до культури. Маси, натовп - це люди, які ні до чого не прагнуть, живуть за принципом: аби день до вечора! Представниками аристократії можуть бути всі: робітники, селяни,

інтелігенція, родова аристократія, яка удосконалюється. Масами, натовпом є теж представники всіх суспільних верств і станів. Конфліктні ситуації в суспільстві, вважав Ортега-і-Гассет, виникають на основі заздрості: натовп ненавидить аристократів тому, що заздрить їм, коли ж аристократ опускається, «переходить у масу», заздрість змінюється співчуттям. Маса - це нікчемний баласт розвитку: аристократи-рушії історії, рушії прогресу суспільства.

Ось як образно про це пише Х. Ортега-і-Гассето у своїй праці «Повстання мас»: «Найрадикальніший поділ, який можна провести в людстві, це поділ на два типи: ті, що багато від себе вимагають і беруть на себе все нові труднощі та обов'язки. І ті, що від себе нічого особливого не вимагають, а що для них жити, це бути... тим, чим вони вже є, без зусилля самовдосконалюватись... Це мені нагадує, що правовірний буддизм складається з двох відмінних релігій... Махаона – «велика колісниця» чи «великий шлях» і Хінаяна – «мала колісниця» чи «малий шлях». Вирішальним є те, чи покладемо своє життя на одну колісницю чи на другу...» [2, с. 18].

Х.Ортега-і-Гассет обґрунтовував поняття «вибраності», елітарності. Характеризуючи життя Європи кінця ХІХ - початку ХХ ст., іспанський філософ дійшов висновку, що Європа перебуває в глибокій кризі. Причину кризи він вбачав у тому, що вся влада в суспільстві перейшла до мас, які не можуть керувати навіть власною долею, не кажучи вже про суспільство ХІХ ст., що створило новий тип «простої людини» [4, с. 15].

Це, на думку Х.Ортеги-і-Гассета, стало можливим завдяки трьом факторам: ліберальній демократії, експериментальній науці та індустріалізації. Маса людей такими прискореними темпами вливалися в історичну круговерть, що не мали часу приєднатися достатньою мірою до традицій культури. Кризу європейської цивілізації іспанський філософ називає «повстанням мас» [2, с. 60].

Еліта повинна бути наділена високими моральними особистими якостями. На думку Х. Ортеги-і-Гассета, головними критеріями елітарності особи є її духовна перевага над людиною-масою, яка вбачається перш за все в керуванні вчинками та діями нормами культури та моральності [2, с. 53]. Самостійність у вирішенні проблем та вимогливість до особистих якостей, вміння відповідати за свої діяння – це ознаки елітної особи. З цим погоджується і Г. Ашин, який вказує, що головне в еліті – її «моральні якості, готовність ставити інтереси суспільства вище своїх особистих та групових інтересів, керуватися ними, жити ними» [5].

Отже, підсумовуючи вищевикладене можемо зазначити, що концепція елітності Х. Ортега-і-Гассет відноситься до ціннісних теорій, представники якої вважають, що еліта - це прошарок суспільства, наділений високими здібностями до управління. Х. Ортега-і-Гассет елітою вважає людей, що мають інтелектуальні чи моральні переваги над масою, найвище почуття відповідальності.

Філософ створив свій «аристократичний» варіант елітаризма – суспільство завжди є аристократичним, якщо воно перестає бути таким, то це вже не суспільство.

Таким чином, дихотомія еліта - маса - норматив соціального життя, порушення цього нормативу, вторгнення мас в сфери творчої діяльності - сфери еліти - трагедія суспільства, яка приводить до повстання мас.

Використана література

1. Лісовий В. Еліта / В. Лісовий // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 193–195.
2. Ортега-і-Гассет Х. Вибрані твори / Х. Ортега-і-Гассет. – К.: Основи, 1994. – 420 с.
3. Танчер В. Ідеї елітизму в контексті демократичної трансформації суспільства /В. Танчер, О. Кучеренко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. - 1998. - № 3. - С. 5-16.
4. Крюков О.І. Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення / О.І. Крюков - К.: Вид-во НАДУ, 2006. - 252 с.
5. Ашин Г.К. Понятие «элита» и его роль в политических исследованиях [Электронный ресурс] / Г.К. Ашин. – Режим доступа: <http://www.academyrh.info/html/ref/20050702.htm>